

tökéletes. A képek elhelyezése is minden kívánságot kielégít. A kiállított anyagot Csánky Dénes úgy válogatta össze, hogy az átmetszete legyen az újabb magyar festészetnek. A képek sorrendje is ezt a célt szolgálja. A letétbe helyezett 49 kép és 6 szobor mesterei között a magyar festőművészet legnagyobbjai is szerepelnek, miként ezt a képtárnak jelen füzetünkben közölt katalógusa mutatja.

Marosi Arnold.

Emlékek a székesfehérvári püspöki könyvtár multjából.

MEGCSONKÍTOTT HAZÁNK számottevő kultúrértékeit Székesfehérvár az újabb időben két nagyobb szerű intézménnyel gyarapította: a Székesfehérvári és Fehérmegyei Múzeummal és a Püspöki Könyvtárral. Az első az utóbbi években kis magból terebélyes pompás fává nőtt, a másodikat fel kellett fedeznünk s régi romjaiból új életre hívnunk.

A székesfehérvári püspöki könyvtár legújabb restaurációja és feldolgozása még nem ért el odáig, hogy a könyvtár történetének pontos adatait feltétlen bizonyossággal megállapíthassuk. Sajnos, oly kevés megbízható levéltári adat áll rendelkezésünkre a könyvtár keletkezésének és fejlődésének történetére vonatkozólag, hogy azt csak a könyvtár anyagának feldolgozása után, az egyes könyvekből merített belső dokumentumok összegyűjtése és összehasonlításából nyomozhatjuk ki majd pontosan. Bizonyos, hogy a régi fehérvári kiváltságos káptalan könyvtárából egyetlen könyv sem maradt reánk¹⁾, a püspöki könyvtár új intézmény, alapítása körülbelül az egyházmegye alapításának, illetőleg berendezésének idejére esik. Könyvállományát jórészt a püspökök vásárolták, vagy kapták ajándékba²⁾, de mivel Mária Terézia, II. József és az 1855. aug. 18-án kihirdetett konkordátum a Kollonich féle 1702. évi egyezményt s az 1715. évi 16. t.c. 2.§-t tiszteletben tartva úgy intézkedtek, hogy a püspököktől maradt könyveket leltár szerint kellett átadni az utódoknak, könyvtárunk anyaga százötven év leforgása alatt tekintélyesen megnövekedett.

1) Pauer Joannes: „Historia dioecesis Albaregalensis. Albae-Regiae,” 1877. p. 81.

2) Radványi Miklós: „Jelentés a székesfehérvári püspöki könyvtár állapotáról 1908. évben.” 2. l. Püspöki levéltár 442. lt. sz. Ad 1908/okt. 28.

Ha már most könyvtárunk jellegét kutatjuk, meg kell állapítanunk, hogy az nem egységes, ami természetes is, hiszen a könyvtár urai különböző korok igényei s különböző irányú tudományos és irodalmi érdeklődésük szerint gyarapították a könyvállományt. Azonban valamennyien elsősorban teológiai, filozófiai és történelmi képzettséggel bíró egyházi férfiak lévén, könyvtárukat főként az említett tudományterületekbe tartozó könyvekkel szaporították.

A könyvtár alapját *Sélyei Nagy Ignác* vetette meg. Székesfehérvár első püspöke Rómában tanult tudós teológus volt, reánk maradt, a püspöki levéltárban őrzött kéziratait, kiadott művei arról tanuskodnak, hogy szerzőjük széleskörű irodalmi apparátussal dolgozott s tényleg könyvtáráról 1790—1792-ben felvett jegyzék: „Originalis Conscriptio Bibliothecae Eppalis per Exmissum Cap. Josephum Szabó parochum, V. A. Diacon. Alben. 1790 peracta¹⁾ 640 folyószám alatt 1246 kötetben 639 művet s 9 kötetben 1 folyóiratot sorol fel. Akkori közlekedési és kulturális viszonyaink közt számottevő munkagyűjtemény, de szűkség volt rá, ha valaki tudományos munkálkodást óhajtott folytatni. Bécs, Buda, Pozsony messze voltak, érthető, ha a püspök nem sajnálta a költséget ritkább, régibb, drágább művek beszerzésére sem. Meg azután az akkor még nálunk divatozó barokkos főúri-főpapi gondolkodás el sem tudott volna palotát képzelni könyvtár nélkül. Ép úgy hozzátartozott ez a módihoz, mint a fényes hintó és az árnyas park. Sélyei Nagy szép gyűjteményéből örököltünk egy 1532-ben Párizsban kiadott bibliát, 1626-ban Bécsben megjelent Káldi féle magyar bibliafordítást, Luthernek 1686-ban Brémában kiadott német bibliafordítását, Eutropius 1532-ben Baselben megjelent *Historia Rom.*, az ugyanitt 1535-ben kiadott, többektől írt *Historia Eccl. c.* műveket, a Bollandisták: *Acta Sanctorum* 1643—1685 18 kötetét, számos XVII. századbeli nyomtatványt, stb.²⁾ A fentemlített leltár végén olvasható megjegyzésből kitűnik, hogy a könyvek és a jegyzékbe nem foglalt kéziratok több helyiségben szekrénybe téve, részint elszórva heverték, voltak olyanok is köztük, melyekkel a püspök papjait óhajtotta megajándékozni.³⁾ Még a mult század utolsó évtizedében, Steiner püspök is osztott széjjel könyveket papjai között⁴⁾, a régibb időben pedig rendes szokás volt, hogy a főpásztor klasszikusabb jellegű könyvek szétküldésével olvasásra serkentette papságát.

Egy kedves, üde, naiv mintájú, rokkokós borítékba kötött

1) Püspöki levéltár. Nr. arch. 5893, no. 1.

2) „ „ „ 5893, no. 1.

3) Püspöki levéltár. Nr. arch. 5893, no. 1.

4) „ „ 5835, lt. sz. többhelyt.

„Index Librorum Bibliothecae Episcopalis Alba-Regalensis“⁵⁾ a XIX. század elejére összegyűjtött könyvállományról számol be. Jegyzékünk összeállításának időpontja ismeretlen, de mert a benne feltüntetett művek legifjabbika 1811-ben jelent meg, arra kell következtetnünk, hogy a jegyzék 1811 körül készült, így képet ad az ezen évben elhunyt *Milassin Miklós* püspök könyvgyűjteményéről. Szerzők nevei szerinti betűrendben 999 műről (1908 kötetben), 11 kézíratról (15 kötetben) és 6 féle folyóíatról (34 kötetben) számol be. Az indexbe utólag írónnal még 96 mű (140 kötetben) címét és 1 cím nélküli kéziratot (1 kötetben) vezettek be. Már a Nagy Ignác féle katalógusból ismert római, firenzei, velencei, párizsi, wieni, müncheni, frankfurti, kölni híres nyomdamerékek mellett örömmel fedezzük fel itt a nagyszombati nyomda előkelő kiállítású jezsuita nyomtatványait s Bécsben, Budán, Debrecenben, Egerben, Győrben, Kalocsán, Kassán, Kolozsvárt, Pesten, Pécsett, Pozsonyban, Székesfehérvárott, Vácon, Veszprémben kiadott magyar, vagy idegen nyelvű műveket. A könyvtár nagyobbarányú bővülését azonban megakadályozták a történelmi körülmények. A napoleoni háborúk költségeire felajánlott adományok, az egyházmegyei szeminárium felállítására és berendezése, a püspöki palota építkezésének befejezése. Megértjük, *Milassin* könyvtárára keveset áldozhattak.

A püspök halála után következő idők rendetlen gazdálkodása elodázhatatlanná tette a megfelelő könyvtárhelyiségről való gondoskodást. Azon öt évnek történetéről, mely alatt káptalani helynök kormányozta az egyházmegyét, jellemzően számol be a székesegyház 1817-iki *canonica visitatió*s okmánya: „Cum Bibliotheca Eppalis nullum cum Administratione Bonorum habeat nexum, hujusque tempore sedis vacantis cura adeo parva geratur, ut Libri magnam partem diripiantur et fusiora opera reddantur manca et incompleta, ad ferendam hac in parte medelam Venerabile Capitulum, mox post Decessum Praelati curam, uti S. Supellectilis Capellae Eppalis ita etiam Bibliothecae gerat, clavim ad se recipiat, nec concedatur aditus ad eam pateat, aut Libri inde excipiantur. Quodsi Camerae Regiae visum fuerit, similem prout in Custodia Archivi Eppalis Dominalis connaseraturam inducere, id alioquin liberum eidem manet.“⁶⁾

Nincs írott adatunk, részint azonban a régi könyvjegyzékek összehasonlítása, részint a püspöki könyvtár nagytermében látható berendezésnek barokkizáló stílusa arra enged következtetni, hogy a könyvanyag végleges elhelyezése és az első rendezési

⁵⁾ „ „ Nr. arch. 5893, no. 2.

⁶⁾ Canon. visit. Eccl. cathr. Albareg. 1817. 376. l. Püspöki levéltár, Nr. arch. 5886.

munkálatok az 'egyházmegye egész életét rendszerező *Vurum József* (1816—1821) és az egyház vagyonát különös szakértelemmel kezelő *Kopácsy József* (1821—1825) püspökök idejében történtek⁷⁾. Az eddig szerzett könyvek a püspöki palota kelet felé néző oldalszárnyában, a levéltár melletti teremben méltó otthont kaptak. A „*Catalogus Bibliothecae Episcopalis Anno 1827 concinnatus*“⁸⁾ mely úgy látszik, *Szutsits Mátyás* rövid püspöki kormányzásának első évében készült el, tiszta és hű képet nyújt a rendezett könyvgyűjteményről; a régi állományhoz képest alig van változás, a jegyzék 1005 művet 1909 kötetben, 13 kéziratot 16 kötetben és 6 féle folyóiratot 24 kötetben tart számon.

Irodalmi nyelvünk és hazai tudományosságunk ébredésének korszakában a Gondviselés oly férfiút választ ki a székesfehérvári püspöki székre, kit tehetsége, hazafiúsága, korrekt egyházas érzülete, a modern problémák iránt viselt érdeklődése már évtizedek óta az akkori magyar egyházi nyelv, szónoklat reformátorává és a magyar nyelvű teológiai tudomány megteremtőjévé avattak. *Horváth Jánosról* beszélünk, ki 1831—1835 közt kormányozta székesfehérvár-egyházmegyét. Széleskörű tudományos, egyházirodalmi és hitszónoki munkásságának segédeszközét: hatalmas könyvtárát a székesfehérvári püspökség örökölte. Horváth püspök tudányszomjas korának méltó fia: mindennél nagyobbra becsüli a könyvet, sokat költ könyvtárára. Irói és szónoki működésének ismertetője, székesfehérvári származású *Badics Ferenc* dr. jeles irodalomtörténészünk írja róla: „Legkedvesebb szórakozása volt... ha csendes magányában egyre szaporodó könyvei közt maradhatott. Évek óta meghozatott minden őt érdeklő munkát, ami magyar, latin, német és francia nyelven megjelent; szorgalmasan és nagy tanulságokkal olvasta különösen *Bossuet* s más neves francia és német egyházi írók, szónokok és történetírók műveit, melyek megtermékenyítették a maga irodalmi munkásságát is. Hogy az olvasást mássokkal is megkedveltesse, szívesen kölcsönzött könyvtárából nemcsak paptársainak, hanem világi embereknek is—őket érdeklő munkákat“⁹⁾. Ángyán János veszprémi predikátor két évvel a püspök halála után hálásan említi 1837. október 16-án kelt, *Csete Antal* veszprémi püspöki titoknoknak küldött levelében: „A boldogult Nagy Méltóság, mint a Tudományos világnak — egy azt kedvellő — és pedig abba béavatott Tagja, szerette ezen nemesebb Világ előrehaladását szemmel tartani, szeretett minden véle rokon érzésűeket is erre figyelmeztetni. Ehez képest nem

7) Radványi M.: Jelentés, 6. l.

8) Püspöki levéltár, Nr. arch. 5893, no. 4.

9) *Badics Ferenc* dr.: „*Horváth János püspök 1769—1835*“ Veszprém. 1927. 26. l.

tsak megszerzette az ezt erányozó tudós munkákat, ... nem tsak olvasta ezeket, hanem másokat is szíveskedett ezek olvasására serkenteni. Ezen mások közé méltóztatott engemet is számolni...¹⁰⁾

De volt is mit kölcsönadni! Könyvtárában a koráig megjelent egész magyar irodalmat képviselve látjuk: Csapodi L., Szvorényi Mihály theologiai; Bonfini, Istvánffy, Pray, Katona, Fejér, Kollár, Kovachich, Fessler, Engel történeti munkáit; Verbőczy többféle latin és magyar kiadásait; Telegdy, Pázmány, Káldi, Faludi, Anyos, Baróti Szabó D., Révai, Kazinczy, Virág, Versegly összes műveit, Dugonics Gyöngyösi kiadása és Példabeszédeit, Vitkovics és Fáy meséit stb., sőt a külföldi szónoki, esztétikai, filozófiai nagyságok összes nevezetesebb irodalmi termékeit is.¹¹⁾ Mikor Versegly megbízatást nyer az „Egyházi Mesterkönyv“ elkészítésére, Horváth János könyvtárából a szükséges segédkönyvek mind rendelkezésére állnak: Verbőczy 1691-i magyar fordítása, melyhez szójegyzék is csatlakozik, Pápay Sámuel Észrevételei a tisztii szótárról (1807), Szirmai Glossariuma (1806), Likvándi deák-magyar theol. és egyh. szótára (1802), Kant munkáihoz készült német magyarázó szótár (1795) és egy német filozófiai és theol. műszótár¹²⁾ s hogy e könyvtár nemcsak a tudományosság, hanem az akkori élet minden vonatkozására beállított pompás irodalmi gyűjtemény volt, abból látjuk, hogy a XIX. sz. elejének napirenden levő reform kérdéseit tárgyaló munkák is bőven szerepelnek benne, amilyenek Dumesnil: Moeurs politiques (Párizs, 1830), Széchenyi: Hitel (1830), Dessewfy: A hitel taglalatja (Kassa, 1831), Wesselényi: Balítételek (1833), Fáy András: Bélteky ház (1832), a Tudományos Gyűjtemény (kezdetől), Guzmics: Vallási és Egyházi Tára (1832), Schedel (Toldy) Tudománytára¹³⁾: természetesen maga Horváth János szerkesztette Egyházi Értekezések és Tudósítások (1820-tól kezdve), stb.

Horváth János könyvtárának történelmi, jogtudományi, földrajzi s egyéb világi vonatkozású részét testvéröccsére, Lajos vörösbereányi alapítványi ügyvédre hagyományozta, de a kir. kamara a már említett Kolonich féle rendeletre hivatkozva az egész becses könyvtárt a székesfehérvári püspökség vagyonaéhoz csatolta.¹⁴⁾ A rokonság pénzbeli kárpótlásért folyamodott, de újra és újra elutasították kérésöket.¹⁵⁾ A felvett leltár¹⁶⁾ szerint Székes-

10) Püspöki Levéltár, 14. C. lt. sz. 1837/okt. 16.

11) Badics F. dr.: Horváth János pp. 27. l.

12) Badics F. dr.: Horváth János pp. 54. l.

13) Badics F. dr.: Horváth János pp. 104. l.

14) Badics F. dr.: Horváth János pp. 108. l.

15) U. o. 108. l. 2-ik jegyzet.

16) Pp. Levéltár. Nr. arch. 5893, no. 5.

fehérvárott: 2464 folyószám alatt felsorolt rendkívül bő folyóirat- anyaggal vegyes könyvállomány és 860-nál több kézirat volt az értékes örökség, a püspök pozsonyi könyvtára pedig — folyó- iratokkal együtt — mintegy 520 kötetre terjedt.¹⁷⁾ A történeti hűségnek megfelelően állapítja meg a püspöki könyvtár nagyter- ménék ajtaja fölé a mult évben elhelyezett márványtábla a nagy- szerű hagyatéék érdemét: „Haec bibliotheca, quae sua fundamenta in reliquiis primorum praesulum Albensium habet, per volumina eppi Joan. Horváth praeari innovatoris linguae hungaricae est amplificata.“ Horváth János könyvtárát érdemes volna külön érte- kézésben behatóbban ismertetni.

Ugy látszik, a hagyatéékot — mert az biróilag rendezetlen volt — sokáig külön kezelték. Midőn Barkóczy báró halála és hosszas interregnum után 1851-ben Farkas Imre foglalja el a püspöki széket, a Horváth-féle könyvtárt külön leltár¹⁸⁾ ellenében adják át az új püspöknek. Mire a hagyatéki ügy eldőlt s az érté- kes könyvtár anyagát be lehetett olvasztani a püspöki könyvtár állományába, addigra két új, az irodalmat és tudományt melegen pártfogoló főpásztor könyvtára sorozódik be a püspökség most már tekintélyes könyvgyűjteményébe. Horváth közvetlen utódjá- nak, *br. Barkóczy Lászlónak* irodalompartoló érdemeiről így emlék- szik meg röviden Pauer János, Székesfehérvár egyházmegye törté- netének írója: „Literaturae hungaricae deditos viros amavit, sub- sidioque providit; quaedam opera propriis expensis cuvarit.“¹⁹⁾ Székesfehérvár egyetlen főuri származásu püspökének nemes bőkezűsége rámutat arra, hogy becsülte a könyvet, aminek külön- ben leghatásosabb bizonyítéka reánk maradt könyvtára. E gyűj- temény 647 művet 1346 kötetben, 8 féle folyóiratot, illetve ujsá- got 52 kötetben számlál, az 1851-ben felvett hagyatéki leltár²⁰⁾ szerint. A püspök egyszerű, de előkelő udvartartásának számlái sorában láthatjuk korának legelőkelőbb bécsi, főként pesti könyv- kereskedőinek jegyzékeit.²¹⁾ Íróasztalán megfordulnak a reformkor nevezetesebb kiadványai s mivel Barkóczy elsőrendben lelkipász- tor, még inkább kora egyházi, különösen lelkies irányú irodal- mának számottevő magyar, német, francia termékei. Eggenberger, Emich, Geibel, Hartleben és Altenburger, Heckenast, Kilian pesti, Rader fehérvári könyvkereskedők; Braumüller u. Seidel, Gerold u. Sohn, Klang, a Mechitarista Kongregáció könyvüzlete nagy bécsi cégek megtekintésére küldik a gazdag könyvpiac ujdonságait, a

17) Itt csak hozzátétőleges adatokat közölhetünk, a Horváth-féle leltár pontosabb feldolgozása a közel jövő feladata lesz.

18) Pp. Levéltár, Nr. arch. 5893, no. 6.

19) Pauer Joan.: Hist. dioec. p. 310.

20) Pp. Levéltár, Nr. arch. 5893, no. 6.

21) Pp. Levéltár, 5404. X. lt. sz.

püspök kiválasztja, amire szüksége van, vagy illik megtartania, Ossowszky fehérvári könyvkötő számlái²²⁾ pedig arról tanuskodnak, hogy a könyvek gazdája gondot fordított kedvesebb könyveinek okos konzerválására is.

Az utolsó hiteles leltárt, amelyet a polgári hatóság az egyházzal karöltve vett fel püspöki hagyatékáról, 1866. április 30-án zárták le. E jegyzék²³⁾ *Farkas Imre* könyvtárának anyagát tárja elénk. Amennyire igaz a magyar közmondás, hogy az embert barátjáról lehet megismerni, ép annyira igaz, hogy minden tanult embert könyvei jellemeznek meg leghivebben. *Farkas Imre* könyvtára a bölcsélet doktora, a poétalelkű gondolkodó és egyházi szónok, a szelid lelkű pásztor elmélkedő szellemének igaz és szép tükre. Olyan nevekkal találkozunk itt, kik a felsőbb világok titkait, igazságait és szépségeit kutatják, csodálják, szeretik és küzdenek érte. A külföldi tudományosság klasszikus nagyjai a szárnypróbálgató magyar tudósokkal; a régi gondolkodók, külföldi szépirók, szónokok és aszketikus szerzők a magyar irodalom hősi korszakának íróival és jeles szónokainkkal adnak egymásnak e könyvtárban találkát s mikor a könyvtárjegyzék sárgulni kezdő lapjait forgatjuk, úgy érezzük, mintha visszatértünk volna az ötvenes évek hallgató magyar világába, mikor a hazafiak behuzódtak portáik belső szobáiba, hogy amit elvesztettek a nemzeti és politikai élet küzdőporondján, megkeressék vagy inkább kipótolják a lelkiek világában. Micsoda nagy nevek lépten-nyomon! Tudósok: *Arneht, Bacon, Bellarmin, Buffon, Calmet, Döllinger, Görres, Hefele, Hurter, Kant, Montalambert, Montesquieu, Muratori, Newman, Phillips, Thomassini*, a magyar *Budai, Fejér, Gaál, Hensziman, Horvát István, Ipolyi, Kazinczy, Kelemen, Márton, Pauer, Pray, Purgstaller, Révai, Schönvisner, Szilasy, Szvorényi, Schwartner, Theiner*: politikusok: *Deák Ferenc, Gorove, Széchenyi István, Wesselényi br.*; külföldi szépirók: a görög-római klasszikusokon kívül *Hahn-Hahn Ida grófnő, Herder, Klopstock, Schiller, Wiseman*, magyar íróink: *Ányos, Bacsányi, Dugonics, Faludi, Fáy, Kisfaludy Károly és Sándor, Virág, Vörösmarty, Zrinyi*; külföldi szónokok és lelkiírók: a szentatyák, *Bor. szt. Károly, Bossuet, Bourdaloue, Doupanloup, Kempis, Lacordaire, Ligouri szt. Alfonz, Maistre, Schlör, Stolberg gróf, Szalézi szt. Ferenc*, magyar egyházi szónokaink és lelkiíróink közül *Heventes, Horvát János, Pázmány, Szalay* — mindjárt az első pillantásra e nagy neveken akad meg a szemünk. *Farkas* püspök gazdag könyvtára, melyet theol. tanárkodása óta gyűjtögetett, s mely minden vonatkozásában jól berendezett papi könyvtárnak mondható, 1828 művel 3177

²²⁾ Pp. Levéltár 5404. X. lt. sz.

²³⁾ Pp. Levéltár, Nr. arch. 5893, no. 7.

kötetben, 10 művel 160 füzetben, 21 féle folyóirattal 130 kötetben és 232 füzetben gyarapította a püspöki könyvtárt.

A mult század ötvenes-hatvanas éveiben irodalmunk, tudományosságunk szivesen menekült vissza a dicső nemzeti multba, ami mindenesetre elmélyítette a magyar történeti kutatást s annak figyelme nemzetünk fénykorából származó okirataink, könyveink, műemlékeink felé fordult. A hatvanas évek elején megindult „Magyar Sion“ az egyháziak közt lelkes eszköze lett e hazafias szellemnek. Az említett és a következő évtizedekben a külföldön is felvirágozott archeologiai, műtörténeti és bibliográfiai studiumok még inkább megtermékenyítették ezirányú érdeklődésünket, a Corvin könyvtár kincseinek felfedezése azután főként a régi magyar kéziratok és könyvkiadások felkutatását és feldolgozását segítette elő, sőt a külföldi ősnymtatványok gyűjtésére is ösztökélő hatást gyakorolt. A régi kulturkincsek felkutatásának, megőrzésének és ismertetésének apostola városunkban *Pauer János* kanonok, a későbbi megyéspüspök lett, kit ezirányú érdemeiért a magyar tud. akadémia már korán levelező tagjai közé választott. A hatvanas években történt fehérvári bazilika-ásatásoknál Pauer elévülhetetlen tudós érdemeket szerzett, melyet méltán növeltek eredeti kutatásai alapján megírt történelmi, archeologiai dolgozatai és könyvei; bibliográfiai kézírata, sajnos, befejezetlen maradt. „Azon nagy-lelkű áldozatkésztségnek, mellyel Fejérmegyében a régészet s történet tudományt gyámolítá, nem szabad csak egy megye határai közé szorulni, hanem kell, hogy egy ország rőjja le tiszteletét nemes áldozatkészségéért“ — így dicséri Rómer Flórián híres régészünk Pauert 1872. jan. 22-én az utóbbihoz irt levelében.²⁴⁾ Pauer a kutatásaihoz szükséges forrásmunkákat jórészt mind megszerezte könyvtára számára, mely már kanonok korában egyike volt az ország legnagyobb és legértékesebb magángyűjteményeinek. Thaly Kálmán, a kuruc kor nagynevű történetírójának, fehérvári látogatása után, 1872. junius 19-én kelt, Pauerhoz intézett levelében olvassuk: „Méltóságodnál tett látogatásom élvezeteire folyvást gyönyörrel gondolok vissza s kedves kötelességemül tartottam Mltgod gazdag gyűjteményeiről a Századok most sajtó alatt levő juniusi füzetében megemlékezni.“²⁵⁾ Mivel a tudós püspök könyvtáráról még leltárszerű összeírás sem maradt ránk, érdemes Thaly Kálmán ítéletét ideiktatnunk: „Pauer János akadémiai tag, c. püspök és székesfehérvári kanonok ur kinek háza a tudományok s műemlékek muzeumául szolgál — hazánkban páratlan incunabula (XV. és XVI. sz. nyomtatványok) gyűjteménnyel bír, melyben a legriikább és legdiszesebb példá-

²⁴⁾ Pp. Levéltár, 1561. A. lt. sz. 1872/jan. 22.

²⁵⁾ Pp. Levéltár, 1561. A. lt. sz. 1872/jun. 19.

nyok fellelhetők s némelyikben történelmileg becses kézirati bejegyzések is foglaltatnak. Gyönyörű könyvtára, néhány darab igazi remekművű műtárgya, példás rendben tartott másolatai és eredeti okmányai mellett ritka szakavatottsággal s felülmulhatatlan előzékenységgel ismerteti meg és magyarázza mind e kincseit a tudós főpap — ha a tudományok iránt érdeklődő látogatója van.²⁶⁾ Csodálkozhatunk-e, hogy mikor Mommsen Tivadar, a világhírű római történész 1866-ban városunkban járt s római régiségek után kutatott, Rómer egyet. tanár Pauer János vendégszeretetébe ajánlotta?²⁷⁾ A tudós berlini professzor bizonyára tiszteletteljes benyomásokat szerzett a magyar főpapról és könyvtáráról.

Pauer szerette is könyvtárát. „Több igen érdekes, sőt maga nemében értékes műtárgytól könnyen megtudott válni, de könyveitől nem,” — mondja róla Czobor Béla, volt székesfehérváregyházmezei pap, híres műrégész, pesti egyetemi tanár a püspök felett mondott akadémiai emlékbeszédében.²⁸⁾ Megyéspüspökségének utolsó éveiben, mikor könyvtárának szaporítása jövedelméből nem futotta, kész volt feláldozni éremgyűjteményének értékes darabjait, hogy árukból befolyt összegeken könyveket vásárolhasson.²⁹⁾ Nagyrépost korában könyvtárát Székesfehérvár városának akarta ajándékozni, külön házat szemelt ki, ahova azt elhelyezze, őrzésére, gyarapítására alapítványt óhajtott tenni, később azonban másképp határozott.³⁰⁾

A gazdag könyvtár, melyet gazdája, saját vallomása szerint, negyven éven át gyűjtött, 1877-ben 10.000-nél több kötetet számlált.³¹⁾ Megyéspüspöksége alatt e nagyszerű gyűjteményt beolvasztotta a püspökség könyvtárába, a könyvtárhelyiséget a nagy terem előtt futó, körülbelül az ötvenes évek óta könyvtárhelyiségül szolgáló folyosó átalakításával megnagyobbította, de még e megnagyobbított helyiség is szűknek bizonyult a könyvek befogadására. Mert Pauer könyvgyűjtő kedve püspöksége idején rohamosan szaporította a könyvtár állományát. „A hazai jobbnevű, továbbá olasz és németországi antiquariusokkal sűrű érintkezést, levelezést folytat, melynek eredményeképp nem havonkint, de csaknem hetenkint ládászámra kapja a tervszerűen kiszemelt könyveket, közöttük drága illusztrált kiadásokat és ritka nyomtatványokat.

²⁶⁾ Századok. 1872. VI. füzet, 426. l.

²⁷⁾ Pp. Levéltár, 1561. A. lt. sz. 1866/szept. 29.

²⁸⁾ Dr. Czobor Béla: „Emlékbeszéd Pauer János a m. tud. Akad. lev. tagja felett“ Bpest, 1890. 52. l.

²⁹⁾ U. o.

³⁰⁾ U. o.

³¹⁾ Pauer Joan.: Hist. dioec. p. 362.

Nem csoda tehát, hogy halálakor a leltárban könyvtára 20.000 kötetre becsültetett.³²⁾

Igy lett Pauer János megyéspüspökségének tiz éve a székesfehérvári püspöki könyvtár aranykora. A bibliofil főpap lakosztályával szemben fekvő, az udvarra néző nagy szobában dolgozott, az ősnymtatványokról szóló könyvtári cédulákat jórészt maga írta; az incunabulára ragasztott többszinnyomatu izléses címkéket a Szammer-féle régi fehérvári könyvnyomdában készítette s a feldolgozás fáradságos, aprólékos, sok tudományos kutatással járó munkájában szakavatott könyvtárosa, Magdics István, most prelatuskanonok, segédkezett neki. 1848 óta egészen 1890-ig a püspöki aulában külön hivatali beosztás volt a püspöki könyvtárosság, de mivel e hivatalt viselő papokat rendszerint más elfoglaltsággal is megterheltek, egyikük sem láthatott hozzá osztatlan erővel a könyvtár gyökeres feldolgozásához.³³⁾

E szerény cikk keretében nem ismertethetjük kimerítően Pauer könyvtárának anyagát, csak annyit mondhatunk összefoglalólag: a gyűjtemény magában foglalta az akkori összes nevezetesebb hazai és külföldi történeti, régészeti, műtörténelmi munkákat, okmánytárakat, folyóiratokat; ősnymtatványainak számát — 1471—1500 években nyomtatott bibliák, klasszikusok, renaissancekori theologusok művei — 400-nál többre tehetjük; a „régí magyar könyvtár“ keretébe tartozó kiadványok közül pedig jónéhány ritkaság számba ment, pl. Balassa Bálint: „Istenes Énekek“ Kassán, 1665-ben kiadott könyvecskéje, mely ma a legépebb példánya e kiadásnak;³⁴⁾ Melleghi Franciscus: „Bonum principium“ c. Nagyszombatban, 1680-ban megjelent értekezése, mely a híres bibliografus, Szabó Károly szerint egyetlen ismert példány (R. M. K. II. 1471.); s Michael de Hungaria: „Sermones“ Deventerben, 1491-ben kiadott műve a székesfehérvári püspöki könyvtáron kívül csupán a müncheni udvari és a frankfurti városi könyvtárban lelhető fel; (R. M. K. III. 25); stb.

Hogy Pauer könyvtára mily bőséges forrásul szolgálhatott bármiféle történelmi tanulmány megírásához, élénken bizonyítja az a tény, midőn a székesfehérvári cs. kir. katonai parancsnokság 1874-ben a legfelsőbb bécsi katonai tudományos körök megbízásából Savoyai Eugen haditettei történetének megírásához forrásmunkákat kért a könyvtár tulajdonosától, az négy XVII., tizenkét XVIII. és négy XIX. sz.-beli kiadványát ajánlja fel, hozzátévén: „Tudom, hogy e munkák valamint nálam, úgy máshol is

³²⁾ Dr. Czobor B.: Emlékbeszéd Pauer J. felett. 53. l.

³³⁾ Pp. Levéltár, 442. lt. sz. 235/1877. sz.

³⁴⁾ Magyar Könyv-Szemle. 1878. VI. füzet, 336. l. U. o. 1879, III. 122. l.

E helyeken olvasható adatok szerint a székesfehérvári püsp. könyvtár tulajdonában levő példány mai csonkaházánkban található legrégibb kiadás.

fellelhetők, de némelyek a régi kiadványokból bizonyára ritkák.³⁵⁾ — A hires Aldus, Elzevir, Stephanus-féle gyönyörű miniatűr kiadásokkal, néhány középkori kézirrattal, régi térképekkel, művészi értékű rézmetszetekkel bővelkedő könyvtár ajtaján mások is kopogtattak, hogy felhasználják az ott fellelhető kincseket. Mikor 1874-ben az „Acta Musei Nationalis“ c. munka föléled, Rómer egyet. tanár, muzeumőr Pauertől kéri kölcsön Rosty Pannónia térképét, mert mint írja: „Méltóságod bizonyosan bírja, kérem kegyeskedjék azt nekem pár napra kölcsönözni, hogy munkámat befejezhessem.“³⁶⁾

Külön érdeme Pauernek, hogy a megnőtt püspöki könyvtár feldolgozására a legszükségesebb bibliográfiai segédkönyveket is beszerezte.

A székesfehérvári komoly könyvtári munka megtermette gyümölcsét: 1882-ben Budapesten rendezett orsz. könyvkiállításon a Pauer-féle gyűjteménnyel gazdagított székesfehérvári püsp. könyvtár 15 ritka, értékes könyvvel szerepelt, mint azt Pulszky Ferenc és Ráth György névalírásával hitelesített, Budapesten, 1882. febr. 20-án kiállított jegyzék igazolja.³⁷⁾

Mindent összevetve, megállapíthatjuk, hogy a székesfehérvári püspöki könyvtár országos jelentőségét Pauer Jánosnak köszönheti. A tudós bibliofil püspök felelevenítette a renaissance-kori, tudományt és művészetet pártoló magyar főpapok erényeit: a hálás utókor nevét és érdemeit a püspöki könyvtár márvány-táblájára iktatta, elhelyezte Szász Gyula által mintázott szép mell-szobrárt a könyvtár nagy termében, de Pauer gondolatainak nagyságát és igazságát püspöki könyvtárunk legújabb restaurációja igazolja legfényesebben. Érezzük, a vidéknek is szüksége van ily kulturintézményre. A magyar egyház s hazánk egyenletes művelődésének fokát és tempóját nem a fővárosi gyűjtemények, inkább a vidéki muzeumok és könyvtárak száma és nagysága határozza meg.

Könyvtárunk későbbi sorsáról ezek után már keveset mondhatunk. A hitvédő irányban képzett *Steiner Fülöp* körülbelül 2000 kötetnyi értékes könyvet, folyóiratot hagyott ugyan hátra³⁸⁾ — leginkább a szentatyák és egyházdoktorok új kritikai kiadásait és az ujkori theologiai és egyháztörténeti irodalom klasszikus termékeit, az általa szerzett könyveket tartós, izléses félbőr-kötésbe köttette, sőt nem sajnálta a pénzt pár szép középkori kéziratért sem — azonban a könyvtár rendezését az akkori egyházpolitikai küzdelmek, melyek minden erőt lekötöttek, folytonosan hátráltat-

35) Pp. Levéltár, 1561. A. lt. sz. 909/1874. sz.

36) Pp. Levéltár, 1561. A. lt. sz. 1874/jan. 23.

37) Pp. Levéltár, 442. lt. sz. 303/1882. sz.

38) Radványi M.: Jelentés 8. l.

ták. *Városv Gyula*, mikor 1905-ben a kalocsai érseki székre távozott, 250 kötet könyvet hagyott Fehérváron, sohasem kérte vissza tőlünk.³⁹⁾ Kevéssel távozása előtt vette a Muzeumok és Könyvtárak Orsz. Felügyelőségének kérését: dolgoztassa fel a püsp. könyvtár anyagát s ha lehetséges, az értékes gyűjteményt helyezze el méltó helyiségben. A püspök, javadalmának szerénységére hivatkozva közalapítványi vagy állami segílyt kért. „Az itteni püspöki könyvtár szomorú állapota — olvassuk válaszában — székfoglalásom napjától fogva a legélénkebb gondoskodásom tárgyát képezte, annál is inkább, mert egykor Kalocsán magam is az érseki könyvtár igazgatója voltam, s így a könyvek iránt természetszerű érdeklődéssel viseltetem.“ Leírja azután, hogy megpróbálta a rendezési munkálatok megindítását, de kellő helyiség hiányában, ezt be kellett szüntetnie.⁴⁰⁾ *Prohászka Ottokár* két ízben kísérelte meg a rendezetlen könyvtár feldolgoztatását: először 1906—1908 években, majd ismét a világháború alatt, sajnos, egyik sem járt teljes sikerrel. Az első rendezés, melyet Radványi Miklós Fejérmegye volt főlevéltárosa vezetett, a következő munkálatok végrehajtását tervezte: 1. a könyvtár állományának osztályozását, 2. selejtezést, 3. a könyveknek szakok szerint való felállítását, 4. címlapok írását s a könyvek javítását, 5. a könyvvállványok megtoldását.⁴¹⁾ Radványi értékes munkát végzett, azonban a könyveknek szakok szerint való felállítása a könyvek számához mért kis könyvtárhelyiségben nem bizonyult gyakorlatias rendszernek, a könyvtár katalogizálása pedig abbanmaradt. A második rendezési munkálat befejezését a háború okozta zavarok akadályozták meg.

A bölcselkedő irányú tudósok és a lelki emberek kevés könyvvel beérik. *Prohászka* püspök mégis szerette és becsülte a jó és szép könyvet. Többször meglátogatja és fogadja a kedves, öreg *Dévay Józsefet*, a Székesfehérvárott lakó bibliofilt, kikölcsonzi tőle a klasszikus auktorok régi, művészi kiadású műveit; állandó összeköttetésben áll *Klöckner József* székesfehérvári könyvkereskedővel, ki gyakran küldi fel hozzá az ujonan érkezett tudományos és aszketikus kiadványokat, ő valamennyit átlapozza s kiválogatja, amit érdemesnek lát megtartania könyvtára számára. És ki mindenki nem örül, ha a szellemóriás elfogadja tiszteletpéldányul megküldött irodalmi, vagy tudományos művét? — A püspök egy, a dolgozószobájához közelfekvő helyiségben szent munkájához szükséges pompás kézikönyvtárt állított össze *Steiner* püspök könyvtárának időszerű műveiből és saját — főként theologiai, filozófiai, szociologiai, szépirodalmi modern művekből

³⁹⁾ Radványi M.: *Jetentés* . . . 9. l.

⁴⁰⁾ Pp. *Levéltár*, 442. lt. sz. 1652/1905. sz.

⁴¹⁾ Radványi M.: *Jelentés* . . . 15. l.

és folyóiratokból álló — több ezer kiadványt számláló gazdag könyvtárából. A nagy könyvtár ajtaja pedig jó időre bezárult; a nagy Püspök kedves tervét sohasem hozhatta tető alá. Nem az anyagiak miatt, hanem mert mikor reánk szakadt megcsonkított hazánk ezer baja és szegénysége: mindent félretéve lángelkével küzdő lelkeinket kellett mentenie és erősítenie.

Kúthy István.

A muzeum képtára.

AMIKOR HÓMAN BÁLINT kultuszminiszter úr kivánságára Csánky Dénes főigazgató, az O. M. Szépművészeti Múzeum gyűjteményéből a Fejérvármegyei és Székesfehérvári Múzeum Egyesület ujonnan épült képtára számára az anyagot kiválasztotta, az a cél vezette, hogy a lehetőségek szerint olyan képzőművészeti alkotásokat adjon át állami letétként az ősi kulturájú városnak, amelyek hiven képviseljék a magyar festészet több évtizedes fejlődését. A mult század első felében meginduló magyar festészet félnék kezdeményezései, tapogatózó kísérletei helyett elsőként olyan művet mutat be, mely már számottevő alkotása az európai művészetnek, és a hazai kultúra talajából virágozott ki. Ez a festmény Székely Bertalan alkotása. Stílárisan és korban hozzákapcsolód-nak Lotz Károly és a müncheni akadémia szellemében dolgozó Benczur Gyula, Liezen-Mayer Sándor és Bóhm Pál művei. Akadémikus stílusukat tovább folytató festők közül is, nem egyet ismerhetünk meg, így Stetka Gyulát, Coulin Arturt, a most élő Karlovszky Bertalant és László Fülöpöt.

A magyar lelkületnek leghűbb megszólaltatói is helyet kaptak a gyűjteményben. Munkácsy Mihály és Paál László egy-egy nagyértékű képpel, Mészöly Géza pedig kisebb kollekcióval van képviselve. Az ő irányuknak, a romantikus realizmusnak, a modern kor szellemiségének megfelelően tovább hordozói: Rudnay Gyula és Koszta József is java alkotásukkal lépnek a közönség elé.

Csánky főigazgató az anyag kiválasztásánál arra is figyelemmel volt, hogy a műélvező közönség ne csak az általános stílusok magyar képviselőit láthassa, hanem ezen belül művészetünk fészkeit, a vidéki festőiskolákat, vezető mestereik révén ismerje meg. A történelmi szerepet játszó nagybányai festőiskolát Iványi Grünwald Béla és Csók István, a szolnokit Bihari Sándor,